

MEZIPŘEDMĚTOVÉ VZTAHY V BAVORSKÝCH A ČESKÝCH OSNOVÁCH PRO GYMNÁZIA

Věra JEŽKOVÁ

Ústav pedagogických a psychologických výzkumů, Pedagogická fakulta UK,
Praha

1. Úvod

Charakteristickým rysem současného vývoje v oblasti kurikula v zahraničí je komplexní pojmání výchovně vzdělávacích cílů, tendence k integraci vyučovacích předmětů, respektování potřeb žáka a podporování jeho rozvoje. Příkladem progresivní realizace této tendence v kurikulárních materiálech mohou být nové bavorské osnovy pro gymnázium. Pro tyto osnovy je typické zařazení témat umožňujících pružně reagovat na aktuální dění ve společnosti a současně přispívat k celkovému rozvoji žákovy osobnosti i zřetelné formulování vzájemných souvislostí jednotlivých předmětů a tematických celků.

V následujícím příspěvku podáme stručnou charakteristiku těchto osnov a pokusíme se ukázat, jakým způsobem jsou vyjádřeny mezipředmětové vztahy v těchto materiálech a v českých osnovách pro čtyřletá gymnázia.

2. Základní informace o bavorských osnovách pro gymnázium

Osnovy byly přepracovány v letech 1987 - 1980. Počátkem školního roku 1990/91 byly předloženy školám k dvouletému ověření. Závaznými se staly od školního roku 1992/93.

Hlavním cílem bylo vytvořit vnitřně harmonické, kompaktní osnovy s vertikálním a horizontálním sladěním jednotlivých předmětů a zřetelněji vyjádřit požadavky kladené na vzdělání jako celek. V rámci obsahových změn bylo přípustné pouze krácení látky při dodržení podmínky, že budou dále využívány stávající učebnice. V souladu s požadavkem pružné reakce na aktuální dění ve světě a podporování rozvoje osobnosti žáka byla do obsahu vyučování zařazena témata vycházející za rámec předmětů, mající svoji hodinovou dotaci podobu buď vyučovacímho předmětu nebo celku vevázaného do jednotlivých předmětů.

Netradiční je struktura osnov, která je výsledkem jejich nového pojetí a způsobu tvorby. Výchovně vzdělávací cíle jsou formulovány na čtyřech rovinách postupem od obecného ke konkrétnímu. Každé z prvních tří rovin odpovídá jedna kapitola. První rovina popisuje cíl a požadavky kladené na gymnázium v oblasti výchovy a vzdělání, vyučování a školní život, tedy gymnázium jako celek. Na druhé rovině se uvádí, kterých cílů má být dosaženo ve vlastních vyučovacích předmětech a v tématech přesahujících rámec předmětů. Třetí rovina je rovinou rámcových osnov. Zde je popsáno vyučování v jednotlivých ročnících, cíle, úkoly a obsah předmětů jsou formulovány v základních rysech. Čtvrtou rovinu představují osnovy jednotlivých předmětů,

charakterizující podrobně cíle a obsahy jejich vyučování. První tři roviny jsou obsaženy v prvním díle osnov, osnovy čtvrté roviny byly vydány samostatně v letech 1991 a 1992. Předměty a témata vycházející za jejich rámec, tvořící obsah učebního plánu, uvádíme dále v charakteristice třetí roviny.

Osnovy jsou určeny nejen učitelům, ale i rodičům, žákům a široké veřejnosti, neboť podle ústavy a zákona mají všichni občané právo podílet se na životě školy.

3. Vyjádření mezipředmětových vztahů v bavorských osnovách

První rovina

Propojenost jednotlivých předmětů a témat vycházejících za jejich rámec je zde formulována nejobecněji - nejprve v rámci základních úkolů gymnázia jako nutnost spolupráce učitelů všech předmětů, poté je vyjádřena v charakteristice úkolů kladených na jednotlivé stupně gymnázia, a to z hlediska významu předmětů a témat a z hlediska stupně vývoje žáků. V části věnované vyučování a školnímu životu se zdůvodňuje význam spolupráce učitelů jednotlivých předmětů při probírání dílčích témat a témat přesahujících předměty a klade důraz na návaznost a vzájemnou souvislost poznatků získaných v jednotlivých předmětech.

Druhá rovina

Profily vyučovacích předmětů a témat vycházejících za jejich rámec, charakterizované na této rovině, tvoří pozadí výchovně vzdělávacích cílů dále konkretizovaných na třetí a čtvrté rovině. Mají napomáhat učitelům vnímat předměty neustále v celkovém kontextu výchovně vzdělávacích úkolů gymnázia. Mimořádný význam mají profily témat vycházejících za rámec předmětů, neboť s jejich výukou nemají učitelé na rozdíl od tradičních předmětů žádné zkušenosti. Vztahy jednotlivých vyučovacích předmětů a témat jsou na této rovině vyjádřeny již více explicitně, a to buď přímo výčtem konkrétních předmětů a témat, která se k danému předmětu / tématu vztahují, nebo poukazem na význam zprostředkování určitých poznatků či rozvíjení určitých schopností, z něhož lze vztah ke konkrétním předmětům / tématům odvodit. Téměř ve všech předmětech se klade důraz na vztah k mateřskému jazyku, rozvoj jazykové kultury a přesnost vyjadřování.

Druhá rovina je jedinou částí osnov, na níž jsou charakterizovány cíle, úkoly a obsah témat vycházejících za rámec předmětů. Souvislost s ostatními tématy a předměty je zde proto vyjádřena častěji a konkrétněji než u profilů předmětů. Přesné místo těchto témat ve vyučování je pak uvedeno v osnovách třetí a čtvrté roviny.

Následující tabulka uvádí výčet vyučovacích předmětů a témat vycházejících za jejich rámec, které jsou konkrétně uvedeny u profilů jednotlivých témat na druhé rovině.

U profilů témat německá otázka, třetí svět, rodinná a sexuální výchova a obraz a výklad světa nejsou vztahy k ostatním předmětům a tématům explicitně vyjádřeny.

Druhá rovina - Vyjádření vztahů témat vycházejících za rámec
předmětů k vyučovacím předmětům a tématům ¹⁾

Téma	Předmět	Téma
Profesionální orientace	Nauka o hospodářství a právu obecně v každém	Základy inf. techniky, vých. k využ.médií, člověk a technika, výchova k utváření volného času
Evropa	Nauka o hospodářství a právu, ČJ, N, D, staré jazyky, nauka o spol., uměl. a hudební výchova, náboženství, etika, přírodověd. předm.	
Výchova k utváření volného času	Náboženství, etika, Z, B, C, J, N, nauka o spol., uměl. a hudební výchova, textilní práce	
Výchova k míru	Všechny předměty	Politické vzdělání, německá ot., Evropa, třetí svět, výchova k péči o živ. prostř., vých. k využití médií
Zdravotní výchova		Rodinná a sex. výchova
Základy informační techniky	M, N, nauka o hosp. a právu, etika	Vých. k využ. médií, člověk a technika
Výchova k využívání médií	F, Ch., ostatní přírodovědné předměty	Základy inform. tech., dopr. výchova., třetí svět, výchova. k péči o živ. prostř., obraz a výklad světa
Hudební vzdělání	Uměl. a hud. výchova TV, N, CK, ostatní nespécif. předměty	Vých. k využ. médií, vých. k utváření volného času, pěstování NJ
Pěstování NJ	N, ostatní, předměty	
Politické vzdělání	Nauka o spol., nauka o hosp. a právu, D, ostatní předměty	Výchova k míru, něm. ot., Evropa, třetí svět, vých. k péči o živ. prostř., vých. k využívání médií
Výchova k péči o životní prostř.		Politické vzdělání

Třetí rovina

Třetí rovina je rovinou ročníkových osnov. Pro každý ročník jsou popsány všechny povinné a povinně volitelné předměty s jejich cíli, výchovnými záměry a podstatnými obsahy učení. Každému předmětu je vyhrazena jedna stránka. Odkazy na jiné předměty a témata vycházející za jejich rámec jsou uvedeny (ev. i s označením ročníku) po stranách textu u příslušných úkolů a dílčích témat.

Tento způsob prezentace umožňuje sladění témat přesahujících předměty a stěžejních bodů vyučování jednotlivých předmětů ve smyslu souladu obsahů učení, pracovních technik a odborné terminologie, jakož i uvedení jednotlivých předmětů do vzájemného vztahu z hlediska orientace všech předmětů na pedagogické záměry jednoho ročníku. Dále poskytuje možnost zapojení výchovně vzdělávacích úkolů, pro něž neexistují samostatné předměty, do kontextu jednoho ročníku a odborných cílů do výchovných záměrů příslušného ročníku. Všechny tyto úkoly jsou pak dále konkretizovány na 4. rovině. Pro získání lepší představy o mezipředmětových vztazích jsme analyzovali všechny předměty vyučované v 10. - 13. ročníku (ročníky odpovídající českému čtyřletému gymnáziu). Cílem analýzy bylo zjistit, které předměty a témata vycházející za jejich rámec jsou u jednotlivých předmětů uvedeny jako odkazové a stanovit jejich pořadí. Nebyla sledována četnost jejich výskytu u dílčích témat a úkolů v rámci jednotlivých předmětů, ale pouze jejich ne/zastoupení. Rozdíly mezi gymnaziálními větvemi nejsou významné, osnovy nejsou takto členěny, pouze v případě potřeby je připojena příslušná poznámka.

Vyučovací předměty dělíme do tří základních skupin: humanitní, přírodovědné a ekonomické, umělecké. V rámci humanitních předmětů rozlišujeme předměty společenskovědní²⁾: KN, EN, E, D, NS, ZSP a jazyky: N a CJ: L, Ř, A, Fr, I, R, Š.

V souladu s osnovami uvádíme tyto jazyky buď individuálně nebo souhrnně, ev. jako skupinu MCJ. K přírodovědným předmětům řadíme M, F, Ch, B, Z (souhrnně PV), k předmětům ekonomickým NHP, Ú, DH. Skupinu uměleckých předmětů tvoří UV, HV, TV.

A) Vztahy mezi předměty

Celkové pořadí odkazových předmětů u jednotlivých předmětů 10. a 13. ročníku (v závorce je uveden rozsah výskytu):

a) NS (62)	e) Ch, F (26 - 20)
b) N, NHP, CJ, (53 - 48)	f) L, Ř, M, MCJ (15 - 12)
c) Z, EN, (44 - 42)	g) TV, PV, A, R, Fr, I, DH,
d) B, HV, KN, E, UV (39 - 36) ZSP, Ú (9 - 1)	

Pořadí odkazových předmětů u předmětů humanitních a přírodovědných a ekonomických v podstatě odpovídá zaměření těchto skupin předmětů. U humanitních předmětů se nejčastěji objevují odkazy na NS, CJ, N a D, početnou skupinu tvoří HV, UV a NHP. U přírodovědných a ekonomických předmětů jsou na prvních místech B, Ch, NHP a Z, zajímavý je relativně hojný výskyt odkazů na E a NS. U předmětů uměleckých převládají odkazy na E, KN a D.

V rámci všech předmětů je počet odkazů na humanitní předměty 389, z toho 137 tvoří společenské vědy, 41 němčina a 76 cizí jazyky. Přírodovědné a ekonomické předměty jsou zastoupeny v počtu 150 a 52. Odkazů na umělecké předměty je 84.

Ve skupině humanitních předmětů je počet odkazů na humanitní předměty 254, z toho 137 tvoří společenské vědy, 41 němčina a 76 cizí jazyky. Přírodovědné a ekonomické předměty jsou zastoupeny v počtu 60 a 30, umělecké předměty jsou zastoupeny v počtu 67.

Ve skupině přírodovědných a ekonomických předmětů představují humanitní předměty 81 odkaz, tj. 60 na společenskovědní předměty, 3 na němčinu a 18 na cizí jazyky. Přírodovědné a ekonomické předměty jsou zastoupeny v poměru 78 ku 20, odkazů na umělecké předměty je 8.

Počet odkazů ve skupině předmětů uměleckých je 54 na humanitní předměty, z toho 39 na společenskovědní, 7 na němčinu a 8 na cizí jazyky, 12 na přírodovědné a 2 na ekonomické předměty, umělecké předměty jsou zastoupeny v počtu 9.

B) Vztahy mezi předměty a tématy přesahujícími jejich rámec.

Celkové pořadí odkazových témat u jednotlivých předmětů 10. - 13. ročníku

- a) a) Obraz a výklad světa, politické vzdělání (75 - 70),
- b) pěstování NJ, výchova k péči o životní prostředí (58),
- c) člověk a technika, hudební vzdělání, výchova k utváření volného času, Evropa, výchova k míru (52 - 46),
- d) profesionální orientace, výchova k využívání médií (40 - 35),
- e) třetí svět, dopravní, rodinná a zdravotní výchova (31 - 23),
- f) německá otázka (13),
- g) základy informační techniky (4).

Celkovému pořadí odkazových témat odpovídá nejvíce pořadí témat u humanitních předmětů. U předmětů přírodovědných a ekonomických se objevují nejčastěji odkazy na téma člověk a technika, profesionální orientace, obraz a výklad světa. Umístění tématu výchova k péči o životní prostředí na 4. místě v celkovém pořadí je způsobeno jeho relativně častým zastoupením u humanitních a přírodovědných předmětů, v jejichž rámci však již tvoří spíše střed celkového rozsahu. U předmětů uměleckých zaujímá třetí pozici, na prvních dvou místech je volný čas a hudební vzdělání. Za poněkud překvapivé považujeme umístění tématu Evropa, u něhož jsme očekávali hojnější výskyt.

Čtvrtá rovina

Čtvrtou rovinu tvoří samostatné osnovy jednotlivých vyučovacích předmětů. Jejich cíle, úkoly a obsahy uvedené na prvních třech rovinách jsou zde dále konkretizovány a specifikovány. Pro účely tohoto příspěvku není nutné se jimi zabývat.

Vyjádření mezipředmětových vztahů v českých osnovách

Analýza českých osnov pro čtyřletá gymnázia potvrdila předpoklad, že mezipředmětové vztahy jsou zde vyjádřeny nedostatečně, stejně jako aktuální společenskopolitická témata začleněná do výuky jednotlivých předmětů i ve své vzájemné souvislosti. Při analýze osnov jsme pracovali s předměty povinnými a volitelnými. Na vztahy vyučovacích předmětů nebo na význam určitých témat se upozorňuje zpravidla v úvodní charakteristice a cílech předmětu (ojediněle v metodických doporučeních), a to buď vyjmenováním předmětů a témat nebo uvedením dílčích úkolů, které může předmět plnit. Odkazová témata však nejsou nikde samostatně formulována, pouze se v některých případech objevují jako dílčí v obsahu jednotlivých předmětů. Samotný způsob vyjádření vztahů mezi předměty je často nedostatečný - odkaz na předmět bývá formulován jen u jednoho z předmětů, takže učiteli pracujícím s osnovami pouze svého předmětu tato vazba uniká. Pozitivně lze hodnotit důraz na uplatňování jazykových znalostí při studiu odborné literatury.

Humanitní předměty: Český jazyk je chápán jako integrační činitel všech učebních předmětů, je vyjádřen vztah CJ a L k mateřskému jazyku a D k ostatním společenskovědním disciplínám. Tematické okruhy uvedené v charakteristice předmětů jsou nejvíce zastoupeny u ZSV, S a SVS. Jsou to: etika, náboženství, filozofie, estetika, životní prostředí, ekonomie, prvky politického vzdělání, rodinná výchova, volný čas a profesionální orientace. Některá dílčí témata vycházející z každodenního života tvoří obsah vyučování CJ, nemohou však plně zastoupit potřebná aktuální témata, a to pro svou izolovanost od ostatních předmětů a vzhledem k úrovni komunikativních dovedností žáků.

Přírodovědné a ekonomické předměty: Explicitně jsou vyjádřeny základní vztahy mezi jednotlivými předměty této skupiny, z humanitních předmětů jsou zastoupeny ZSV ve vztahu k E a S ve vztahu k AP. Témata, na něž se odkazuje v charakteristikách předmětů, lze shrnout do těchto skupin: životní prostředí, ekonomie, Evropa, etika, doprava a prvky politického vzdělání. Zastoupena jsou převážně v zeměpise.

Umělecké předměty: Vztahy ke konkrétním vyučovacím předmětům nejsou formulovány. Umělecké předměty jsou chápány ve vzájemné souvislosti a širokém kontextu kultury a různých druhů umění. Je zmíněn aspekt vnímání světa, životního prostředí a volného času.

5. Závěr

Analýza bavorských a českých osnov pro gymnázia zřetelně odhalila rozdíly ve způsobu vyjádření mezipředmětových vztahů, které jsou dány pojetím osnov a z něho vyplývajícím způsobem jejich zpracování a ukázala přednosti prvních a nedostatky druhých. Bavorské osnovy považujeme za inspirativní pro řešení otázky českých osnov nejen z hlediska způsobu vyjádření mezipředmětových vztahů, ale i celkového pojetí výchovně vzdělávacích cílů gymnázia a způsobu jejich prezentace. Implementace nových bavorských osnov se stala předmětem výzkumu Státního institutu pro školní pedagogiku a výzkum vzdělání realizovaného ve spolupráci s OECD. První výsledky by měly být známy v polovině tohoto roku.

Poznámka

1,2) Pro úsporu místa uvádíme názvy předmětů ve zkratkách:

A	angličtina	M	matematika
AP	aplikace počítačů	MCJ	moderní cizí jazyky
B	biologie	NHP	nauka o hospodářství a právu
CJ	cizí jazyky	NS	nauka o společnosti
D	dějepis	PV	přírodní vědy
DH	domácí hospodářství	R	ruština
E	etika	Ř	řečtina
Ek	ekologie	S	sociologie
EN	evangelické náboženství	SVS	společenskovední seminář
F	fyzika	Š	španělština
Fr	francouzština	TV	tělesná výchova
HV	hudební výchova	Ú	účetnictví
Ch	chemie	UV	umělecká výchova
I	italština	Z	zeměpis
KN	katolické náboženství	ZSP	základy sociální praxe
L	latina	ZSV	základy sociálních věd

Literatura

Happ, E.: Ein neuer Lehrplan für das Gymnasium. Schulverwaltung, 1990, č. 10, s. 299 - 304; č. 11, s. 343 - 348.

Ježková, V.: Nové bavorské učební osnovy pro gymnázium. Alfa revue, 3, 1993, č. 2, s. 23 - 27.

Lehrplan für das bayerische Gymnasium. Amtsblatt der Bayerischen Staatsministerien für Unterricht und Kultus und Wissenschaft und Kunst. Teil I, 1990, č. 3, s. 125 - 471.

Učební osnovy čtyřletého gymnázia. Praha, Fortuna, 1991.